

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Україна

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА,
НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ,
ДЕРЖАВНІСТЬ

2019
32

УДК 94:8](477)(082)

У 45

Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. Вип. 32. 372 с.

Збірник об'єднує студії з історії, мовознавства та літературознавства.

Статті історичного блоку розкривають актуальні проблеми історії (Західноукраїнської Народної Республіки, воєнної історії), а також містять розвідки про відомих людей та їх значення у формуванні української державності.

Мовознавчі студії репрезентують дослідження мовних явищ за матеріалами пам'яток XVI–XVIII ст., засідань Галицького сейму, а також польовими матеріалами Чернігівщини.

Дослідження з літературознавства зосереджені довкола аналізу праць міжвоєнного періоду (Софія Яблонська-Уден), спогадів сучасників про відомих людей (Олена Пчілка).

Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood / Ed. Ihor Soliar; NAS of Ukraine, I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies. Lviv, 2019. Vol. 32. 372 p.

The collection of scientific papers is an interdisciplinary edition of the Institute which integrates studies in history, linguistics, and literary criticism.

Articles from historical block reveal current issues of history (the West Ukrainian People's Republic, military history) as well as investigations about famous persons and their importance in the formation of Ukrainian history.

Linguistic studies represent research of linguistic phenomena based on the materials of monuments of the 16th-18th centuries, meetings of Diet of Galicia and Lodomeria, field materials of Chernihiv region.

Literary criticism studies focus on the analysis of works of the interwar period (Sofia Jablonska-Uden), as well as memoirs of contemporaries about famous people (Olena Pchilka).

Рекомендувала до друку вчена рада

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 10 від 26.11.2019 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., с.н.с. (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Акіллі Алессандро (Achilli Alessandro), PhD (Australia)

Борчук Степан Миколайович, д.і.н., проф. (Україна)

Газдаг Вільмош (Gazdag Vilmos), PhD (Україна)

Даниленко Андрій (Danylenko Andriy), PhD, prof. (США)

Золтан Андраш (Zoltán András), dr hab., prof. (Угорщина)

Литвин Микола Романович, д.і.н., проф. (Україна)

Мозер Міхаель (Moser Michael), dr hab., prof. (Австрія)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Надрага Марта Степанівна, к.і.н., с.д. (Україна)

Пастух Тарас Васильович, д.філол.н., доц. (Україна)

Рембішевська Дорота Кристина (Rembiszewska Dorota Krystyna), dr hab., prof. (Польща)

Романюк Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

Ситник Олександр Степанович, д.і.н., проф. (Україна)

Ястремська Тетяна Олександрівна, к.філол.н., с.н.с. (Україна)

УДК [94(477.83/.86):061.233УТЛН(=161.2)–87:06.013:061.233СТЛН(100)]"1922/1924"
DOI: 10.33402/ukr.2019-32-55-65

Олег ФІНОГЕНОВ

*здобувач відділу новітньої історії
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6666-1624>
e-mail: fom_178@ukr.net*

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ЛІГИ НАЦІЙ: СТВОРЕННЯ, СТАТУТНІ ЗАВДАННЯ, ПЕРШІ КРОКИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

Зазначено, що геополітичні зміни в міжнародних відносинах після Першої світової війни, нові акценти у зовнішній політиці провідних європейських держав, зростання актуальності «українського питання» були головними чинниками, що стимулювали інтерес громадських діячів Галичини до питань міжнародної політики. Констатовано, що Західноукраїнське товариство Ліги Націй (ЗУТЛН), сповідуючи ідею відродження української державності, намагалося у форматі Союзу товариств Ліги Націй (СТЛН) вплинути на вирішення «українського питання». Розглянуто програмні засади діяльності, статус ЗУТЛН у СТЛН, вплив міжнародних чинників на еволюцію напрямів його діяльності. Показано взаємини ЗУТЛН з екзильним урядом ЗУНР (Західноукраїнської Народної Республіки), українськими партіями, організаціями, установами. Проілюстровано ставлення ЗУТЛН до політики владних інституцій Польської держави в українському питанні. Відзначено, що створення товариства пов'язано з українською політичною еміграцією, а його ідеологічна платформа ґрунтувалася на ідеї невизнання Версальської системи договорів (про розподіл українських земель між СРСР, Польщею, Румунією, Чехословаччиною), ухвали Ризького мирного договору 1921 р. між Польщею, РСФРР і УСРР, а також рішення Ради послів держав Антанти від 15 березня 1923 р. Зазначено, що для реалізації статутних завдань ЗУТЛН підтримувало тісні контакти і співпрацювало з екзильним урядом ЗУНР, політичними партіями Західної України, а також із УПР (Українською парламентською репрезентацією) та іншими громадсько-політичними організаціями.

Ключові слова: ЗУТЛН, СТЛН, Польща, Західноукраїнська Народна Республіка, статут, Галичина, Ліга Націй.

На початку 1920-х років, після польсько-української війни 1918–1919 рр., «українське питання» залишалося невирішеним. Жодна європейська країна не обстоювала права українського народу на створення незалежної соборної держави. Український політикум Західної України в міжвоєнний період ХХ ст. намагався використати формат діяльності тогочасних міжнародних організацій, зокрема й

Союзу товариств Ліги Націй, для боротьби з польським владним режимом на західноукраїнських землях. Сповідуючи ідеали незалежності та соборності України, створене 1922 р. Західноукраїнське товариство Ліги Націй намагалося актуалізувати «українське питання» на міжнародній арені, хоча, зважаючи на тенденції світової політики в міжвоєнний період, його можливості та впливи були досить обмеженими.

Зовнішньополітична діяльність ЗУТЛН у першій половині 1920-х років – малодосліджена проблема в сучасній українській та зарубіжній історіографії. Окремі аспекти відображено у працях О. Кольського¹, А. Круглашова², В. Кушніра³, А. Мельника⁴, Н. Литвин⁵, О. Павлюка⁶, Ю. Рубахи⁷, Т. Шинкаренка⁸ й ін. Стаття опирається на значний джерельний матеріал: архівні матеріали Центрального державного історичного архіву в м. Львові (ЦДІАЛ України) та неопубліковану мемуарну літературу. Основна мета розвідки – дослідити особливості створення і перші кроки ЗУТЛН у контексті міжнародних відносин початку 1920-х років.

Ідея створення ЗУТЛН визріла в середовищі української політичної еміграції у Відні. У листі до президента УНРади (Української Національної Ради) Євгена Петрушевича від 11 грудня 1921 р., відповідно до ухвал закордонної групи УНТП, Роман Перфецький запропонував утворити три організації: ЗУТЛН, Українське товариство Ліги Націй та окреме товариство для Кубанських земель. Водночас виступив із проєктом утворення єдиного українського товариства – Союзу товариств Ліги Націй українських земель – із метою координації їхньої діяльності. «В цілі створення в лояльним співділанню наших партій і Уряду незвичайно важної як для ідеї державности всіх українських земель так для нашої галицької державної справи організації Товариства Ліги Націй, дозволив я собі предложити Вам, Високодостойний Пане Президент, начерки моїх проєктів західно-українського (галицького) Товариства Ліги Націй і Союза Товариств Ліги Націй українських земель, для ласкавого заняття до них становища, заки вони стануть предметом рішень закордонних наших політичних партій на підставі дорученого мені закордонною

¹ Кольский А. Лига Наций (Ее организация и деятельность). Москва, 1934. 145 с.

² Круглашов А. Проблеми післявоєнного устрою в громадській думці українців Галичини і Буковини (1914–1918 рр.). *Питання історії Великої війни 1914–1918 рр.*: зб. наук. статей. Чернівці, 1995. С. 19–24.

³ Кушнір В. Ліга Націй та міжнародні гарантії прав національних меншин. *Нові технології навчання*: наук.-метод. зб. Київ, 1998. Вип. 22. С. 178–190; Кушнір В. Українське питання на форумі Ліги Націй (1920–1922 рр.). *Наукові зошити історичного факультету*. Львів, 1997. Вип. 1. С. 92–95.

⁴ Мельник А. Статут «Західноукраїнського товариства Ліги Націй» Ю. Романчука, Р. Перфецького як відображення дипломатичної активності емігрантського уряду ЗУНР щодо захисту права українців Галичини на вільне національно-державне самовизначення. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2014. Вип. 1. С. 59–63.

⁵ Литвин Н. Віденський період уряду ЗУНР. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2009. Вип. 19. С. 266–270.

⁶ Павлюк О. Дипломатія ЗУНР (ЗОУНР). *Нариси з історії дипломатії України*. Київ, 2001. С. 358–377.

⁷ Рубаха Ю. Ліга націй як міжнародний інструмент підтримання миру і безпеки в світі. Львів, 2008. 84 с.

⁸ Шинкаренко Т. Українське питання в Лізі Націй. *Вісник Київського університету міжнародних відносин*. Київ, 1997. Вип. 7, ч. 2. С. 27–31.

організацією нашої народно-трудової державницької партії, реферату», – відзначав майбутній президент ЗУТЛН⁹.

Р. Перфецький наполягав на утворенні декількох товариств: «... з осіб окремо для Придніпрянщини окремо для Кубані і окремо для нашої державної території»¹⁰. Його аргументація зводилася до кількох тез. По-перше, зазначав український громадсько-політичний діяч, з огляду на постанову п. 3 Статуту СТЛН («кожний край буде представлений в Союзі») п. 12 («голосування на Загальних Зборах Союзу повинно відбуватися “по краям”, а кожна національна делегація має право на 5 голосів»), доцільно «спробувати узискати в покликанню ся на міжнародний характер нашої галицької справи, як окремого об'єкту державно-правного під суверенітетом держав Антанти, окреме заступство для нашої державної території в Союзі Товариств Ліги Націй»¹¹.

Для координації діяльності трьох українських товариств представник закордонної групи УНТП пропонував утворити координаційний орган – Союз товариств Ліги Націй українських земель. Новоутворена організація дозволила б усунути «шкідливі впливи чужих культур на психіку, почування, політичне виховання і методи діяльності віками відділених кордонами вітій нашого народу» та сприяла би «спільному пошуванню одних шляхів і політичних концепцій та орієнтацій»¹².

Союз товариств Ліги Націй українських земель, на думку Р. Перфецького, повинен був функціонувати на таких засадах: «1. Відсутність спільного виконавчого Комітету / Виділу, спільної вибраної на певний період Президії, котрі могли би присвоїти собі “евентуально на шкоду котрої небудь української державної території постановляючі чи репрезентативні права”; 2. Створення вищого органу управління – Ради Союзу (“зложена з делегацій на правах територіальних курій”), та Генерального секретаріату (“технічно-діловий спільний орган Союзу”); 3. Для прийняття рішень / ухвал Ради Союзу обов’язкова “однодушна згода всіх територіальних курій, бо інакше дана справа спадає з порядку нарад”». Р. Перфецький зауважував, що «коли б навіть ця чисто формальна організаційна звязь між Товариствами Ліги Націй Українських земель навиді пропонуваного мною Союзу тих Товариств являлись мала в чим небудь невідповідною, чи не на часі, то думаю, що запропоновані мною постанови про Раду тих Товариств вже для всіх можливі до прийняття, а все таки ратують основну ідею співробітництва політичних громадянських чинників з усіх українських земель»¹³.

12 грудня 1921 р. пропозиції Р. Перфецького щодо утворення трьох українських товариств заслухали на засіданні управи закордонної групи УНТП, після чого «по ухвалах Комітету нашої Партійної Організації скликана буде на найближші дні загальна Конференція Партії евентуально спільно з представниками інших партій для остаточного ухвалення статуту»¹⁴.

⁹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ України). Ф. 355. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ Там само. Арк. 4.

¹⁴ Там само.

Власне, 20–23 січня 1922 р. відбулися установчі збори ЗУТЛН, на яких після ухвалення Статуту вибрано Президію і Головну раду товариства, викристалізовано політичну платформу, а також ухвалено резолюції та директиви для вибраної Управи. До складу Президії увійшли: Роман Перфецький (президент), Ернест Брайтер, Осип Назарук (товариші президента), Ілія Семака, Кирило Трильовський, Олександр Мартічак (секретар), о. Йосафат Жан (заступник секретаря), Айталь Вітошинський (скарбник). Склад Головної ради: Агенор Артимович, Осип Каранович, Іван Коссак, Олександр Кулачковський, Кость Левицький, Лев Левицький, Вільгельм Найман, Лев Петрушевич, Ярослав Подіяшецький. Заступниками членів Головної ради стали Дмитро Коротницький, Іван Німчук та Іван Околот¹⁵. «В сей спосіб ввійшли в склад Президії і Головної Ради як Українці так Поляки і Жиди, що стоять на становищі державної незалежності західно-українських земель, – відзначав Р. Перфецький. – При виборі Президії і Головної Ради застережно що дальші місця для національних інших меншостей і членів українських партій, які ще незаступлені в Товаристві»¹⁶.

Статут товариства розробили Ю. Романчук і Р. Перфецький¹⁷. Відповідно до нього товариство мало «опікуватися сприянням викладених у Основній угоді Ліги Націй положень та їх практичним втіленням у західноукраїнських краях і ними у тих українських областях, які на підставі Сен-Жерменських державних угод з причини їх належності до колишньої Австро-Угорської монархії вже зараз становлять особливий об'єкт міжнародного права і діють під суверенітетом країн Антанті»¹⁸.

Відповідно до основного документа ЗУТЛН, його члени повинні були би проводити широку пропаганду у пресі й громадських колах ідеї утворення самостійної та нейтральної Галицької республіки; засновувати власні підорганізації (філії); проводити анкетні опити, збори товариства і народні; відправляти меморандуми й інші відповідні звернення депутацій та делегацій товариства до Міжнародної унії товариств Ліги Націй та самої Ліги Націй, а також державних установ і парламентів усіх держав світу; співпрацювати з іншими подібними товариствами; утворювати об'єднані спілки, союзи й інші об'єднання з тією ж метою – досягнення викладених у попередніх положеннях цілей; сприяти гуманітарним організаціям і закладам у країні та за кордоном¹⁹.

Для досягнення цієї мети передбачалася відповідна організаційна структура. ЗУТЛН мало свою штаб-квартиру, членів і необхідну систему основних та допоміжних органів. Членами ЗУТЛН Генеральні збори призначили почесних членів, а також: а) засновників, які внесли одноразовий, визначений Головним комітетом, мінімальний внесок; б) жертводавців, які зобов'язалися внести визначений Головним комітетом мінімальний річний внесок щонайменше за п'ять років; в) дійсних членів; г) надзвичайних членів; д) членів-кореспондентів²⁰. Водночас дійсними могли бути: 1) всі особи, належні до української нації та засновані ними юридичні особи, організації і 2) ті особи іншої національності на західноукраїнських землях, які належать до розташованих на цих землях спільнот, якби було так, що вони шляхом вибору громадянства набули іноземного.

¹⁵ ЦДАЛ України. Ф. 355. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 1.

¹⁶ Там само. Арк. 2.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само. Арк. 3.

²⁰ Там само.

Товариство очолював президент. Головними органами були: генеральні збори, Головний комітет і президент. До компетенції щорічних генеральних зборів належали: а) визначення кількості членів Головного комітету в межах, визначених § 18–20 статуту; б) обрання Президії товариства і Головного комітету, а саме: президента, трьох віце-президентів, генерального секретаря, другого секретаря, членів Головного комітету і їх представників (§ 19 і § 20), а також обрання Контрольної комісії, яка складатиметься із трьох членів; в) призначення почесних членів та почесного президента, а також відрахування із членів; г) визначення основ діяльності товариства; д) прийняття рішення щодо зміни статуту, про вступ до будь-яких інших товариств та об'єднань з аналогічною організацією, а також прийняття рішень про розпуск товариства; ж) прийняття рішення у всіх інших справах, поставлених на порядок денний²¹.

Установчі збори ЗУТЛН також ухвалили перші політичні резолюції, що стосувалися вирішення «українського питання» і розвитку міжнародних відносин. На установчих зборах закликало вступати в лави товариства, визначено розмір членського внеску (50 крон) та ухвалено резолюції, в яких відзначено, що «коституючий Загальний Збір Західно-українського Товариства Ліги Націй... звертає увагу всіх держав і політичних чинників на те, що головними передумовами усталення міжнародних відносин і забезпечення миру світі є остаточне і якнайскоріше усунення насильства і поневолення та всіх опертих на них окупацій чужонаціональних територій та одночасне безглядне і повне зреалізованне прав націй на самовизначення, на власну їх державність і незалежність»²².

Однак щодо політичної платформи та ідеологічних принципів у товаристві не існувало єдиної думки. На які держави орієнтуватися у вирішенні «українського питання»? Чи можлива повноцінна злука УНР (Української Народної Республіки) і ЗУНР? Ці питання залишалися риторичними. Вже одна з перших нарад ЗУТЛН за участю запрошених відомих громадсько-політичних діячів засвідчила багатовекторність думок щодо можливого вирішення «українського питання» ЗУТЛН. На розширеному засіданні Президії 3 лютого 1922 р. із програмною доповіддю виступив представник ЗУНР на Паризькій мирній конференції В. Панейко, який висловив свою основну думку: «... нема іншого виходу, як союз, Федерація, – термін річ друкорядна»²³.

Доповідач переконував учасників наради, що «Версальський мир замкнув одну карту міжнародних і державних відносин, яка відкликана буде хоч мир сей кульгавий. Він накинув цілому рядови держав, в тім і побідних, як Польщі – Румунії засаду зломання суверенности. Ряд економічних, географічних і т. д. причин пре до скінчення в Європі пульверинації сил... Ні гетманщина з булавами, ні маскарад не вернеться. Європа йде до великої організації. Самостійність у давнім значінню скінчена»²⁴.

На наступній нараді ЗУТЛН (14 лютого 1923 р.) продовжено попередню дискусію. В. Панейко вкотре наголошував, що «наша орієнтація може бути тільки українська і тільки державницька. І якраз з того становища прийшов я до висновку,

²¹ ЦДІАЛ України. Ф. 355. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 6.

²² Там само. Арк. 3–4.

²³ Там само. Спр. 3. Арк. 2.

²⁴ Там само.

що мусимо прийти до Федерації з Росією»²⁵. На користь своєї тези він наводив низку аргументів. «Ми Галичане знаємо, що від Польщі без війни, без крові і заліза ніхто не вирве Східної Галичини... – зазначав він. – Се питання не дипломатичних заходів лише питання відношення збройних сил на Сході Європи. Мусимо отже піти на угоду з Поляками і згодитися з колонізацією нашої землі Мазурами – або змагати до сили, яка доведе до IV-го й останнього розбору Польщі! Тою силою може бути тільки євразійська Федерація зі всіма своїми ресурсами й ніхто інший!»²⁶.

В. Андрієвський (член Української народної партії (УНП), редактор часопису «Соборна Україна») апелював В. Панейкові, зауваживши, що «Польща не хоче України, не може її стерпіти, якраз тому, що якби Україна була, то забрала б її Галичину. Польща тільки дурить Велику Україну. Україну хоче тільки український народ! Федерація не єсть розвязка, бо федерація неможлива. Хто знає Росію той се знає! Москва привик до рабства... Коли Польща говорить, що скорше віддасть Варшаву ніж Львів, то Московщина каже, що скорше віддасть Москву ніж Київ! Також федерація з бувшим російським Сходом майже неможлива»²⁷.

Наддніпрянець навіть конкретні аргументи, які, на його думку, свідчили про зацікавлення Росією українськими землями. «Відбудова давньої Росії може розпочатися лише від України, – продовжував він. – Всі ресурси може дати лише Україна. Значить відбудова Росії мусіла би піти коштом українського мужика. А що до Галичини – то Росія не схоче її... – збільшимо тільки число українських мазеп сепаратистів»²⁸. Він зауважував, що серед більшовиків існує дві течії: «Одна з них хоче Галичини лише для свого походу на захід, але прилучення її до Росії так само не хоче як друга течія між ними»²⁹.

Л. Цегельський (посол ЗУНР у Вашингтоні, член УНТП) констатував, що дискусія щодо можливих шляхів вирішення «українського питання» «ведеться вже три роки і не може скінчитися». Він відзначив: «Обі сторони мають рацію. Але обі забувають, що мішають теперішній стан і розвоєві тенденції. З реального становища має рацію п. Панейко, з розвоєвого п. Андрієвський. Тепер український народ не годен здійснити самостійности бо всі проти того і Росія і всі, а народ ще за мало свідомий, щоби проти всіх здобути самостійність»³⁰. Український посол розкритикував ідею федералізації, оскільки «до федерації треба двох, а федералістів нема ні по московським по велико-українським боці. Хоч робиться щось. Дорога до Федерації трудніша як ему [В. Панейкові – О. Ф.] здається. Нема з ким федеруватися. Що до політики Петлюри, то одиноко реальна самостійна політика: знайти мілітарну силу під боком без якої ніяка держава модерна не повстала»³¹.

Залишаючись оптимістом, Л. Цегельський резюмував: «Я вірю в те, що український нарід виграє кінець кінців велику війну: він має інтелігентність велику, багатство і традицію, яку йому треба тільки освітити. Як український народ буде міцний, то меже йому федерація з Росією буде вигідніша. Там на півночі нема

²⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 355. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 3.

²⁶ Там само. Арк. 4.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само. Арк. 5.

³¹ Там само. Арк. 5–6.

того товчка, який пхає до боротьби на Україні. А на Україні є: гнет..., горючий національний патріотизм... Росіяни Галичини не хочуть і тому заявили за самостійність Галичини»³².

Розмірковуючи над стратегією подальших дій, Л. Цегельський зауважив, що «Галичане повинні велико-українську справу лишити велико-українцям. Тому, що ми за слабі аби мішатися в вирішуванні її. Галичина має окреме становище. Росія большевицька! До неї нас не прилучать. Піднесення федерації з нею спричинить, що дадуть нас провізорично до Польщі. Або самостійність або до Польщі. Значить, ми мусимо стояти на самостійности. Як на Сході буде добре, то наш сойм не буде такий дурний, або не йти на Схід»³³.

Своє бачення вирішення «українського питання» висловив член ЗУТЛН о. Жан (монах ЧСВВ, канадський француз за походженням). Він відзначив, що «на виробленні націй не треба століть. За три тижні переродилася Галичина! З Заліщик вийшли ми з 5 000 людей, а до Бучача дійшли ми з 20 000, а потому під сам Львів дійшли масою. Так буде і на Великій Україні: стануть і поженуть Москалів до Москви, а у нас Поляків до Варшави! Треба піддержувати народ у тій думці, що він всемогучий»³⁴.

К. Трильовський (член Української селянсько-радикальної партії) наполягав, що «треба вчити народ боротися! Треба збирати гроші на те в Америці – ще більше! Без помочі чужої держави не здобудемо своєї держави, але треба, щоби було кому помагати. Є тепер слабо, але се передишка. Річ еміграції ту слабкість усунути. Мусимо стати на самостійницьким становищі. Федерація! Але федеруватися з тим, хто є! З ким? Федерація – річ реальна, але говорити з тим, хто є: є Ленін, є Троцький і т. п. ... Вони імперіялісти всі, – дуже великого бука треба, аби такого медведя як Росія научити чогось»³⁵.

Член УРП Я. Подляшецький навів приклад, яким поляки добилися самостійності – «кокотували на всі боки...»³⁶. Він констатував: «Треба ролі поділити. Якби взяти се з тої точки, то я можу пожелати Д-рови Панейкови успіху. Але він представляє, що самостійности не осягнемо і треба з неї зрезигнувати та пійти на федерацію. Пригадую його аргументи. Сеж зміна політичної лінії! Тому кажу, що его погляд не стійкий. Бо дістати добру Федерацію можна жадаючи самостійности! Але на питанні Польща, чи Росія – вибрати треба Росію, із-за хоч би знищення кордону з нами...»³⁷.

Створення ЗУТЛН – тільки перший крок на шляху до повноправного членства у СТЛН. Зважаючи на протидію польського товариства, а також небажання європейських держав вирішувати «українське питання», перед українським товариством стояло складне завдання, вирішення якого вимагало консолідованої праці української політичної еміграції та національно-свідомої еліти Галичини.

1 квітня 1922 р. ЗУТЛН надіслав листи до Головного секретаріату СТЛН, а також англійського, французького, італійського, бельгійського, німецького, російського, угорського товариств, в якому запропоновано внести зміни до Статуту

³² ЦДІАЛ України. Ф. 355. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 5–6.

³³ Там само.

³⁴ Там само. Арк. 7.

³⁵ Там само.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само.

СТЛН³⁸. На VII Загальній конференції СТЛН ухвалено рішення, яке легалізувало вступ до товариства українських організацій. У документі відзначено: «З уваги на те, що Міжнародня Унія Товариств Ліги Націй повинна для уможливлення собі сповня високих внеслих своїх цілей і завдань дати можливість безпосереднього належання до Унії національним Товариствам Ліги Націй також з тих країв, котрі хоч не становлять самостійних державних організацій, але у відношенню до держав, в які входять, представляють собою будьто несамостійні /федеративні / державні одиниці будьто на них правно забезпечені суть для населення сих країв автономні права»³⁹.

П. 3 Статуту СТЛН передбачав, що до складу СТЛН можуть увійти «Товариства Ліги Націй також тих країв, котрі хоч не становлять самостійних державних одиниць організацій, але у відношенню до держав, в які входять, представляють собою будьто несамостійні / федеративні / державні одиниці будьто на них правно забезпечені суть для населення сих країв автономні права»⁴⁰.

Для захисту прав національних меншин СТЛН створила спеціальну Комісію національних меншин. До її складу входили «щонайменше один член Т-ва, або Національної Федерації». Вона була уповноважена «постійно займатися долею меншостей, раси, мови, віри і робити періодичні звіти Раді Унії про скарги, які ця Комісія вважала гідними до розглядання». Новостворений орган СТЛН «мусив мати в своєму складі певну кількість делегатів Товариств національних меншостей без ушкодження прав кожного Т-ва меншости, яке мусить бути представлено кожний раз як інтересуюче його питання буде поставлено на обговорення». Також Рада СТЛН могла (за потреби) передати скарги до Ліги Націй. Водночас «у випадку спішности Комісія мала право відіслати відповідну скаргу безпосередне до Ради Ліги Націй». Протести національних меншин направлені до СТЛН повинні були би «бути доложені Генеральним Секретарем тій Асоціації або федерації заінтересованої країни з проханням зробити відповідну анкету»⁴¹.

3–7 червня 1922 р. у Празі проходив VI Конгрес СТЛН, який «між іншими справами мав порішити прийняття Західно-українського Товариства Ліги Націй до Союзу»⁴². На нього прибула численна делегація ЗУТЛН. «Наша делегація розвинула серед членів Конгресу інтензивну і широку пропаганду за прийняттям Західно-українського Товариства, однак ситуація в перших днях Конгресу була для нас некористна з причини сильної контракції польських делегатів», – зауважували представники ЗУТЛН. Згодом, «по невдачній спробі цілковитого відрочення справи прийняття нашого Товариства на засіданню Конгресу в дни 5 червня ср. відослано по промові дра. Ол. Марітчака справи предложені нашим Товариством до першої і п'ятої Комісії, які мали прийти з відповідними внесеннями перед Конгрес»⁴³.

6 червня 1922 р. на засіданні п'ятої комісії від імені ЗУТЛН із доповідями виступили О. Марітчак («Державно-правне становище східно-галицької справи») та М. Лозинський («Історичні основи нашої державности»), після чого «слідували відповіді і закиди особливо що до статуту нашого Товариства зі сторони польських

³⁸ ЦДІАЛ України. Ф. 355. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 1.

³⁹ Там само. Спр. 2. Арк. 4.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само. Спр. 21. Арк. 2.

⁴² Там само. Спр. 16. Арк. 1.

⁴³ Там само.

делегатів графа Лося і проф. Дембінського, на які відповів іменем нашої делегації Др. Ол. Марітчак»⁴⁴. У підсумку були схвалені резолюції: 1. «Комісія є погляду, що з причини на особливе становище Східної-Галичини (Західної України), признане її великими державами Антанти численними рішеннями виданими в тій справі, належить її уважати окремим краєм» (пропозиція делегації Великої Британії) (прийнята 15 голосами «так», 1 «проти» та 3 «утрималися»). 2. «Шеста Конференція жалує, що правне становище Східної Галичини зістає до тепер невияснене і уважаючи, що сучасний стан сеї території спричинює великі трудности, висказує побажання, щоби правне становище Східної Галичини порішено в можливо найкоротшим часі» (пропозиція голландської делегації прийнята одностайно)⁴⁵.

Наступного дня відбулося засідання першої Комісії внутрішніх справ, на якому одностайно (польський делегат утримався) прийнято рішення про вступ ЗУТЛН до СТЛН (на комісії доповідь «Про справу Східної Галичини» виголосив О. Марітчак). Після обіду того ж дня «пленарне засідання Конгресу» одностайно ухвалило рішення про прийняття у лави СТЛН ЗУТЛН, а «опісля по рефераті делегації Великої Британії подані висше резолюції». Делегація ЗУТЛН зауважила, що «ухваленне резолюції прийняв Конгрес оплесками»⁴⁶.

Члени ЗУТЛН, відповідно до програмних завдань, наголошували, що Друга Річ Посполита: 1. Позбавила автохтонне українське населення політичних і навіть громадських прав «безпечества особи, дому, майна, свободи, стоварищення, зборів і т. д.»). 2. «Заперла доступ до вищої освіти Українцям через заказ вступу на одинський університет краю у Львові». 3. «Припинювана беззглядно свобода слова і преси відносно Українців цензурою». 4. Українців жорстоко переслідують, «виточується їм карні доходження о зраду “польської” держави» («в часі польської окупації інтерновано і арештовано більше як чверть мільона Українців. В р. 1919 вимерли Українці в таборах інтернованих через пануючі там страшні відносини так масово, що кожний шостий дожив смерті»). Також наголошено, що «воєнний стан у Східній Галичині і мілітарна її окупація Польщею триває дальше мимо, що супроти замиреннями з большевиками в Ризи відпала вся рація сеї окупації»⁴⁷.

Відтак, відзначали представники ЗУТЛН, «Польща поводитьсь в тім краю так наче б він до неї належав, нищить адміністраційну інтегральність Східної Галичини, знесла галицьке намісництво і краєвий виділ, а завела на те місце воєвідства (департаменти), безправно перевела конскрипцію населення при помочи війська, з примушування його до признавання польської державности в Східній Галичині. Коли населення однодушно виступило з опором проти сего зарядження, цілі села обставлено військом а конскрипційні комісарі проти волі населення самі виповнювали рубрики державної приналежности в користь Польщі. Арешти і в'язниці заповнювалися десятками тисячів спокійних галицьких горожан а знуцання і середновічним тортурам не було кінця»⁴⁸.

Отже, створення СТЛН дало поштовх до утворення національних товариств, серед яких і ЗУТЛН. Новостворена українською політичною еміграцією організація,

⁴⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 355. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 2.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Там само. Арк. 3.

⁴⁷ Там само. Спр. 24. Арк. 1–2.

⁴⁸ Там само.

відповідно до Статуту, опікувалася сприянням викладених в Основній угоді Ліги Націй положень та їх практичним втіленням на західноукраїнських землях. ЗУТЛН перебувало «під контролем» екзильного уряду ЗУНР, який за допомогою товариства намагався «покласти якнайскорше край польській і румунській окупації»⁴⁹ на західноукраїнських землях. За декілька місяців після створення ЗУТЛН було визнано повноправним членом СТЛН. Подія спричинила бурхливу реакцію як у Галичині, так і в середовищі української політичної еміграції. На товариство покладали значні надії у вирішенні проблеми української державності на західноукраїнських землях та визволення території від польської окупації.

REFERENCES

1. Kolskyi, A. (1934). *Lyha Natsyi (Ee orhanizatsyia i deiatelnost)*. Moscow [in Russian].
2. Kruhlashov, A. (1995). Problemy pisliavoiennoho ustroiu v hromadskii dumtsi ukrainsiv Halychyny i Bukovyny (1914–1918 rr.). *Pytannia istorii Velykoi viiny 1914–1918 rr.: zb. nauk. statei*, 19–24 [in Ukrainian].
3. Kushnir, V. (1998). Liha Natsii ta mizhnarodni harantii prav natsionalnykh menshyn. *Novi tekhnolohii navchannia: nauk.-metod. zb.*, 22, 178–190 [in Ukrainian].
4. Kushnir, V. (1997). Ukrainske pytannia na forumi Lihy Natsii (1920–1922 rr.). *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*, 1, 92–95 [in Ukrainian].
5. Lytvyn, N. (2009). Videnskyi period uriadu ZUNR. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 19, 266–270 [in Ukrainian].
6. Melnyk, A. (2014). Statut «Zakhidnoukrainskoho tovarystva Lihy Natsii» Yu. Romanchuka, R. Perfetskoho yak vidobrazhennia dyplomatychnoi aktyvnosti emihrantskoho uriadu ZUNR shchodo zakhystu prava ukrainsiv Halychyny na vilne natsionalno-derzhavne samovyznachennia. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 1, 59–63 [in Ukrainian].
7. Pavliuk, O. (2001). Dyplomatiiia ZUNR (ZOUNR). In V. Smoliy (Ed.), *Narysy z istorii dyplomatii Ukrainy* (pp. 358–377). Kyiv: Alternatyvy [in Ukrainian].
8. Rubakha, Yu. (2008). *Liha natsii yak mizhnarodnyi instrument pidtrymanna myru i bezpeky v sviti*. Lviv [in Ukrainian].
9. Shynkarenko, T. (1997). Ukrainske pytannia v Lizi Natsii. *Visnyk Kyivskoho universytetu mizhnarodnykh vidnosyn*, 7 (2), 27–31 [in Ukrainian].

Oleh FINOHENOV

THE WESTERN UKRAINIAN ASSOCIATION OF THE LEAGUE OF NATIONS: CREATIONS, STATUTORY TASKS, THE FIRST STEPS IN THE INTERNATIONAL STAGE

Geopolitical changes in international relations after the First World War, new accents in the foreign policy of the leading European countries, increasing the relevance of the «Ukrainian issue» were the main factors that stimulated the interest of Galicia's public figures in international policy. The Western Ukrainian Society of the League of Nations (ZUTLN), pursuing

⁴⁹ ЦДАЛ України. Ф. 355. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 3–4.

the idea of reviving Ukrainian statehood, tried to influence the solution of the «Ukrainian issue» in the format of the Union of Societies of the League of Nations (STLN). The author considers the program principles of activity, the status of ZUTLN in STLN, the impact of international factors on the evolution of its activities, shows the relationship of ZUTLN with the ZUNR (Western Ukrainian People's Republic) government-in-exile, Ukrainian parties, organizations, institutions. The attitude of ZUTLN to the policy of the Polish authorities on the «Ukrainian issue» is also illustrated. The formation of the society is associated with the Ukrainian political emigration, and its ideological platform was based on the idea of non-acceptance of the Versailles system of treaties (on the dividing of Ukrainian lands between the USSR, Poland, Romania, Czechoslovakia), the Treaty of Riga 1921 between Poland, the Russian SFSR, and the USSR, as well as the decision of the Council of Ambassadors of the Entente States of March 15, 1923. To implement the statutory tasks, ZUTLN kept close contacts and cooperated with the ZUNR government-in-exile, political parties of Western Ukraine, as well as with the UPR (Ukrainian Parliamentary Representation) and other public and political organizations.

Keywords: ZUTLN, STLN, Poland, the Western Ukrainian People's Republic, statut, Galicia, League of Nations.

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Актуальні питання української історії	3
Мисак Наталія. «Молодіж не повинна укладатися в готові вже, вироблені шаблони ...»: Михайло Грушевський та українське студентство	3
Трач Віра. «Гігієна є мірилом культури»: українські фахові кола та гігієнічний рух у Львові на початку ХХ століття	22
Надрага Марта. Бібліотечна сфера у Другій Речі Посполитій: законодавче регулювання (1923–1939)	45
Фіногенов Олег. Західноукраїнське товариство Ліги Націй: створення, статутні завдання, перші кроки на міжнародній арені	55
Онишко Леся. Голодомор 1932–1933 років в Україні: основні етапи поширення інформації.	66
Ruda Oksana. Educational issue in the Polish socialist party activities during the interwar years of the 20 th century	86
Пагіря Олександр. Співпраця чехословацьких військових і «Карпатської Січі» у протидії диверсійним акціям Польщі й Угорщини проти Карпатської України (1938–1939)	97
Стасюк Олександра. Політичні настрої західних українців під час виборчих кампаній повоєнного періоду	113
Ільницький Василь. Обставини загибелі провідника окружного проводу ОУН Закарпаття Дмитра Бандусяка	125
Муравський Олег. Галицька асамблея (1991): витоки, спекуляції, ухвали	139
Артимишин Павло. «Газові війни» Російської Федерації та України 2006 та 2009 років: візії української суспільно-політичної думки	149
До 100-річчя ЗУНР	175
Ляшкович Роман. Мобілізації українського населення до війська ЗУНР: організація, проблеми, наслідки (листопад-грудень 1918 року)	175
Стукаліна Надія, Лук'янченко Світлана. Військово-політичні успіхи та прорахунки органів державної влади і військового управління ЗУНР у битві за Львів у польсько-українській війні 1918–1919 років.	186
Губський Сергій. Становлення та діяльність військової авіації в українських арміях (1917–1920): історіографічний нарис.	196
Виздрик Віталій, Мельник Олександра. Аграрна політика уряду ЗУНР (ЗОУНР)	211
Олійник Сергій. Подільська сторінка історії Української Галицької армії у спогадах сучасників.	222

Borchuk Stepan, Zasytko Maryana. ZUNR (West Ukrainian People's Republic) in encyclopaedic editions.	238
Воєнна історія	247
Ткачук Андрій. Участь Збройних сил України в системі колективної безпеки в державній політиці незалежної України.	247
Постаті	257
Сова Андрій. Участь Івана Боберського в Науковому товаристві ім. Шевченка напередодні Першої світової війни.	257
Хома Іван. Євген Коновалець і Листопадовий чин у Львові	266
Середюк Марія. Від самостійницьких гасел до нормалізації: громадсько-політична діяльність Володимира Целевича (1931–1939)	274
Романюк Михайло. Василь Кук: до біографії Головного командира УПА (1941–1954).	284
МОВОЗНАВСТВО	293
Дидик-Меуш Ганна. Сполучуваність vs комбінаторика для розвитку історії української мови.	293
Сокіл Богдан. До проблеми функціонування української мови в судах Східної Галичини (на матеріалах засідань Галицького сейму)	304
Галайчук Володимир. Борщ у ритуально-обрядовій та магічній практиці поліщуків Чернігівщини (за польовими матеріалами)	313
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО	
Гаврилів Тимофій. Територія само(в)пізнання: «Чар Марока» Софії Яблонської-Уден.	331
Прокіп Валентина. «Небуденна» жінка залізної вдачі: Олена Пчілка очима сучасників (на матеріалі спогадів про письменницю).	341
ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ	352
Пастух Тарас. [Рец.]: На перехресних стежках барокових перекладів	352
Козловський Сергій. [Рец.]: Перша українська військова енциклопедія: проект «Історія війн і військового мистецтва»	359
Кобиринка Галина, Рябець Людмила. [Рец.]: Наталя Хобзей і її стезя, закосичена науковими думками, рідними словами...	366